

Boldogult úrfikor mint allegorikus téridő

„A mindennapok ifjúságát jelenti valóban a
»gábelfrustuk«.”

(Villásreggeli)

„Az idő féltízre jár. Boldogult úrfikoromban
ilyenkor már a Solcnál ültem, a Párizsi utca köze-
lében.”

(A zsebóra)

„Maholnap történeti zamata lesz annak a kézi-
könyvnek, amelyben a régi lumpolások lefolyá-
sait, kedveit, kirándulásait, szabályszerűségeit,
mámorosságait, csalódásait, katzenjammerreit le-
írná valaki az utánunk következő, idegenszerű
nemzedéknek.”

(Öreg lumpok, ifjú lumpok)¹

A nem túlságosan dús és nem túlságosan elmélyült Krúdy-kutatásban egyet-
értés mutatkozik abban, hogy a *Boldogult úrfikoromban* kiemelkedő jelen-
tőségű az életműben. Részint azért, mert a „gasztronómiai” tematikájú no-
vellákat gondolja tovább,² „szintetizálja” az elbeszélésekbe szétszórt (ám a
regényben szimbolikussá emelkedő) kulináris mozaikokat, részint azért,
mert tér- és időkezelésével a magyar regény történetén belül határozottan
képviseli a (látszólag) cselekménytelen regényalakzatot,³ amely a „kései”
Krúdy-epika messzebbre mutató távlatait rajzolja föl. Az anekdota és az
adoma⁴ kisformája poétizálódik át a Krúdy-kutatás szerint, jórészt oly mó-
don, hogy a kijelentések és történetek „felszíni” struktúrája valójában a
mélystruktúrában szerveződő folyamatokat leplezi el, és ekképpen a látható
és körvonalazódó „jelentésség” iránt esetleg érezhető bizalom szétfoszlá-
sát eredményezi. Föl-fölmerül egyfelől az „elégikusság” vitatható, hangne-
mi-modalitásbeli szerzői(?) szólamanak megkérdőjeleződése a kibukó
groteszkséggel(?) szemben, másfelől a szertartásosság értelmezése; a legin-
kább egyértelműen ilyen megfogalmazásban: „...Mert a kocsmai szertartás
halált, magányt, szorongást kijátszó misztériumjáték, amely védettséget ad a
szereplőknek addig, amíg részt vehetnek a játékban, a semmibe vetett ember
magányérzetének feloldásában.”⁵ A „modern időkezelés” (Tamás Attilánál
pontosabban: „a nyugat-európai próza időproblémája”)⁶ elég rugalmas fogal-
omnak tetszik ahhoz, hogy Krúdyra is alkalmazható legyen, bár feltehetőleg
nem azonos a századfordulós modernség, modernitás időkezelésével, amely
ugyan valóban köthető „a külső idő ellenében” érvényesülő „bergsoni belső

idő"-höz, de amelyhez aligha párosítható teljes joggal „a régi időérzet lírai [? F. I.] felbontása”.⁷ Mint ahogy a fölmerülő világirodalmi párhuzamok kijelölésében is némi bizonytalanság mutatkozik. Nemigen megnyugtató a Teréz-templom mögötti kocsmá-söröző „téridejé”-nek *A varázshegyével* való egybevetése sem,⁸ és az elbeszélő idő meg az elbeszélő ideje közötti feszültség értelmezése sem az anekdotikus szerkesztés, sem pedig egy közelebből meg nem határozott „időtlenség” tételezése révén nem kínálhat hihető feleltváltásokat a „hagyományos” versus modernitás fölvetette kérdésekre. Ami viszont a regény intratextuális vonatkozásait illeti, Szauder József vázlatos megállapításai máig termékenynek bizonyulhatnak: „A hírlapíró- és vendéglőtörténetek a *Boldogult úrfikorombant* különösen gazdaggá tették, szerkezetét és stílusát pedig éppolyan rétegzetté, lazúrosan csillogóvá, mint amilyen a gyomor-kalandoké volt. Már *A pincér álmában*⁹ szó esik Vajsz »Bécs városához« címzett vendéglőjéről (ahol valóban azt a bizonyos svecháti Lager-Biert mérik) – a novellákban apránként előrajzolódnak a *Boldogult úrfikoromnak* figurái (még a podoliniak is) – az egész ottani világ bennük születik.”¹⁰

Mindez részben erősíti ama tételt, mely szerint a regény a főleg az 1920-as évek második felében közzétett novellákból építkezik. A *Villásreggeliben* még a virsliben rejtőző emberi köröm is fölbukkan, *Kacsokovics* (igaz, Nógrád megyei szolgabíróként) *Az államfogoly szereplője*; a *Próféta utca*, míg át nem keresztelték egyébként valóban a „Szent Terézről nevezett templom háta mögött” húzódott.¹¹ Az elbeszélő a *Szent Teréz utcái* beszédes passzusában jelenti be igényét a regényre, amely hiányként követeli megíródását, s a Budapest-történetek üres helyét volna hivatva betölteni: „Nézzük csak ezt a Terézvárost, amelyről annyi mindenféle mesemondás van, hogy Kóbor Tamás se tudta minden legendáját belefoglalni a regényeibe.”¹² Már csak annak okából is közelebb jutunk (ez idézet segítségével) a *Boldogult úrfikoromban* „mesemondás”-ához, legendáriumához, s – a műfajjelölések, megszólalási sajátosságok jelölései révén – a kései Krúdy narrátorainak pozicionáltságához, hogy a közelítés és elhatárolódás között oszcilláló történetmondásban jelöltetik ki a készülő mű szerző által célszerűnek vélt értelmezhetősége. Mesemondásról és nem meséről, regénybe foglalt legendáról és nem vagy kevésbé (korszerű) regényalakzatokról van szó; a megnevezett tulajdonnévhez a századfordulós modernség teoretikusai által kevésbé becsült írásmód tartozik, amely nem annyira a legendához, mint inkább a szociologikus átvilágításhoz rendelhető. Kóbor Tamás ugyan tekintélyes, Krúdy¹³ és Márai¹⁴ által (joggal) becsült szerkesztő, újságíró, s a magyar modernitásba betagozható naturalizmushoz közeli prózai epika szerzője, Krúdy regényírása számára azonban inkább az általa favorizált tematika, a várossá levés átvilágítása jelenthetett kapcsolódási pontot. Talán evvel magyarázható Krúdy finom elhatárolódása: a fölöslegesnek tetsző ismétlések elkerülésére hivatkozva a más legendák,

mesemondások regénybe fűzése tetszhet célnak. Ám az ismétléseknek az a fajtája, amely saját, korábbi történetei újramondásával, összefűzésével, ezen keresztül kontextusba illesztésével jellemezhető, egy más típusú ismétlődés regénnyé szerveződésekor játszhat meghatározó szerepet. Annál is inkább, mert a Kóbor Tamás tematizálta (nagy)városi irodalom óhatatlanul a naturalista esztétikai elveket fölhasználva térképezi föl, rendszerezi még a mesemondás és a legenda jelenségeit is, Krúdyt viszont a történetmondás más okokból kifolyólag érdekli, egyáltalában: a történetmondás lehetőségessége az egymásra halmozott és részint befejezetlenül maradó epizódok zsúfoltságával bizonytalanít el. Továbbá: a téridős szerkezet¹⁵ látszólagos fölmutathatósága és könnyedén megnevezhetősége valójában ott és akkor válik/válhat kétségessé, de legalábbis többértelművé,¹⁶ ahol és amikor a narrátori pozícióban elmozdulás történik; és egyrészt problematikussá lesz, ki szemlélődik, azaz kinek a tekintete pásztázza végig (és végigpásztázza-e) a szűkre szabott teret, illetőleg kinek az időszámítása szerint számítódik az idő, másrészt – ezzel összefüggésben – ki szavatol az információk hitelességéért, a tévedések és tévesztések egymásutánjának labirintusában kinek a kezében van (s kézben van-e) az Ariadné-fonál.

Elismerve a Krúdy-szakirodalom erőfeszítéseit a kései Krúdy-művek rétegzettsége föltárás kísérleteinek tárgyában, talán az olyan megrögzítő meghatározásoktól, mint a reflektálatlanul tételezett „időtlenység”, „bizarr”, „álomszerű”,¹⁷ megtartóztathatjuk magunkat, és sokkal inkább annak az ellenregény változatnak kronotopikus jellemzőiről volna érdemes töprengeni, amely a *Boldogult úrfikoromban* motívikus szerkezetében (a motívumok egymáshoz viszonyított, téridőbeli kiterjedést vagy éppen ellenkezőleg: összehúzódot jelző megneveződéseiben) éppen úgy föltárható, mint az elbeszélői helyzetek változtatásában. Illetőleg: a prolóógus funkcióját betöltő bevezetés látszólagosan távolról közelítő, az eseményeket nem csupán előlegezni, sejtetni látszó, hanem a téridős viszonyrendszert fölvázolni engedő leírásában. Amely azonban az elbeszélésnek iteratív sajátosságaira igyekszik fölhívni a figyelmet. Továbbá: a *Végyszó* meglepő fordulatában, amely részint retrospektíve értelmezi át a történések egyik vonulatát, s ezzel az újraolvasás feladatát tűzi ki az olvasó elé, aki a *Végyszó* „pillanatáig” gyanútlanul kísérte végig a *Bécs városa* vendéglőben¹⁸ zajló eseményeket. A *Végyszó* ismeretében átíródik az előzmény, és nem pusztán az események kiismerhetetlensége dokumentálódik, hanem egy esemény többféle továbbgondolhatósága is. Kis túlzással egy esemény (vagy általában az események) rögzíthetlenségéről lehetne beszélni. Arról pontosabban, hogy önmagában a látható, közvetlenül tudomásul vehető esemény indítékait és célzatait nem bizonyosan a lineáris történetvezetés (formállogikai) szabályai szerint kell/lehet kikövetkeztetni. Minden eseményben ott a meglepetésszerűség lehetősége. A Krúdy-szakirodalomban föl-fölbukkan a *Boldogult úrfikoromban* olyan minősítése, hogy „a párbesz-

dekben kibontakoztatott emlékezés itt monumentálisra nő s át- meg átszövi a kocsmában zajló eseményt”.¹⁹ Ezzel jórészt ellentétben korábban Szauder József Krúdy „hős”-felfogását rajzolja föl, jó érzékkel nem közelítve a századfordulós modernség megosztott, széteső, elbizonytalanodó szubjektum-értelmezéséhez, sokkal inkább a narráció egy lényegi elemének a tudatos és tudattalan között kilengő jellegzetességei mentén mutatja be. Szauder Krúdy-hős-magyarázata már csak azért is termékeny lehet, mert úgy tetszik, a kalandnak azt a jelentését alkalmazza Krúdyra és a Krúdy-alakváltozatokra, amely Márai Sándor kalandfelfogását látszik követni (kétséges persze, milyen fokú tudatossággal):

A Krúdy-hős végzete, fejlődésének akadályja a saját múltja, ami formulákban, gesztusokban, változhatatlan magatartásban kristályosodott ki. De hiába kérdezzük a múltbeli történés után [...]. Krúdy emberalakjai csak emlékeznek valamilyen életre, amit azonban akkor, a múltban nem ők maguk alakítottak, akaratauk céltudatos érvényesítésével, hanem a véletlen, a szeszély, a kaland s a történés sodrába való belenyugvásuk. Kívülről szemléltek önnön életüket, legfeljebb bőrük felületén észlelték azt, s azonnal azokba a tárgyakra objektiválták, amelyeknek egykori „élete”, elkészülésük, véglegessé válásuk folyamata lezárult ugyan, de azalatt olyan emberi mozzanatokkal is megtelt, melyek rokon értelműek a véletlen, a kaland, a szeszély jelentésével.²⁰

Talán nem egészen hiábavaló Szauder eszmefuttatására ráolvasnunk a kalandregényből kiolvasható kalandidőt, amely olyan időtípusként jelenik meg, amely teljesen függetlenedik a mind pszichológiailag, mind történetileg megragadható időtől, és semmiféle impulzus nem árad belőle sem egy belső, sem egy külső társadalmi elmozdulás ösztönzésére. Ennek a típusú kalandregénynek a neutrális idő²¹ felelne meg, amely éppen úgy elvont, mint amennyire elvonatkoztatott tere is.²² S bár Krúdynál a kalandok (legfőleg) „belsőleg” megélték, mind az idő, mind a tér „megjelenítése” (regényünk esetében) szinte a klasszikus dráma elvárásainak tesz eleget, az első két fejezetet leszámítva, a színhely: egy sörözőből a kocsmabelső; az idő szűken szabva egy nap, ámde – éppen nem ellentétben a klasszikus dráma színpadi téridejével – a kocsmabelső csupán *valóságos* színhely, amelyből számos (képzelti) út vezet a szereplők fikcionálta sokféle (lehetséges) világba; a szűkre szabott egy napba mint „tartam”-ba pedig beleértendő a kozmikus(?) időszámítás, amely az egy napot szimbolikusan értve, a lehetséges világok lehetséges idejével teszi analóggá. Másképpen elgondolva: egy, ki tudja, mikor elkezdett történés történetté alakulásának menetét kísérhetjük nyomon, ám egy olyan történését, amely a történelem előtti időben kezdődött, és amely csupán látszólag fejeződik be a meglepő regénybeli, jóllehet kevésbé „regényes” fordulattal, amely így új történet kezdetét ígéri. Még mindig ezt a gondolatot variálva: a (valóságos?) előidő valójában a Monarchia, I. Ferenc József uralkodásának korszaka, a jelen kettévált, az emlékezések, felidéződések,

megidézések során jelenvalóvá lesz a múlt, amely éppen megidézetttségénél fogva „fikcionált” (hiszen megjelenési formája a/egy történet, nem feltétlenül, bár többször anekdota/adoma); ugyanakkor a korszakküszöbre érés tudatosulása önértelmezési stratégiákat hív elő, ezek viszont az elleplezések, a másról beszélés alakzataiban kapnak formát, az önértelmezés: rejtőzési forma. A narrátori pozíciókról még később lesz szó, itt egyelőre csak annyit: a narrátor(ok) asszisztál(nak) mind a felidézéshez, mind az elleplezéshez. Feltűnő, mennyi a zárójeles betoldás, kiegészítés, magyarázat, múltértelmezés, jövőbe vetítődés, a történetek megakasztását szolgáló, „írásjelileg” jelzett közbevetés.²³ És ezt a gondolatot mintegy (ideiglenesen) lezárva: az „idősíkok” egymásra vetülését, térszerűvé válását már több ízben szemrevételezte a Krúdy-szakirodalom, az időhatározószók fungálásáról sem feledkeztek meg a művet magyarázók.²⁴ S talán az sem merült feledésbe, hogy a megidézett/fikcionált múlt élesebb kontúrokat kap (azaz eseményesebb), mint a történettelen jelen. Az viszont hangsúlyozandó, hogy a látszólagos eseménytelenségbe „bele van hallgatva” még a nemzeti történelem is, a regény eseménysorozatát a történelmi változások indítják meg, valamint a szűkebb térre szorítottság mintegy allegorizáló funkcióval rendelkezik. A narrátori (és talán az olvasói) nézőpontból szemlélve a téridős szerkezet megjelenése megosztott horizontokat vázol föl; a szereplői szólamok tanúsítják, hogy a kocsmába térők éppen nem nyereségként, hanem a legjobb esetben is kiegyenlítődésként, belenyugvásként, meghatározottságként élik meg létük terének és idejének „allegorikussá” válását, illetőleg anekdotába fordulását. S ami ezzel együtt jár: megfosztódásukat saját történetüktől, hogy e saját történet helyébe egy fölöttébb bizonytalan, illúziókba átmentett, nemegyszer csupán a töredékesség eljutó esemény, esetleg annak utólagos értelmezése lépjen.

A szereplői-narrátori elbizonytalanodás első ízben a cím értelmezésekor érzékelhető. Ugyanis egyes szám első személyre lehetne innen következtetni, függetlenül attól, hogy névvel meg nem nevezve és mindenekelőtt a zárójeles passzusokban, tehát a szövegből szinte kilépve lesz megragadhatóvá szólama. Így aligha mondható megbízható információnak a cím,²⁵ még akkor sem, ha önmagában akár hapax legomenonként is elfogadható volna; a játékos, egyszerre kissé elégikus és kissé ironikus jelzős szerkezet egy csak körülbelül fölismerhető időpontot tart szükségesnek bejelenteni. Am azáltal, hogy különféle alakban ismétlődik a műben, ismét többfelé irányíthat el. Először is kitetszik, hogy korántsem elbeszélői (netán szerzői?) szituáltság jelzése, hanem más-más szereplők természetesként elgondolt életperiódusa. Hogy ezek az évek (évtizedek?) egybeesnek-e az ifjúkorral, azaz a boldogult úrfikor része-e az emberi életnek, vagy csupán egy bizonyos embercsoport éli meg, erre vonatkozólag egymással ellentétes értesüléseket kapunk. A gondnokság alá helyezett Kriptai úr („amely körülmény bizonyos tekintélyt kölcsönzött

neki”, a zárójel ezúttal az enyém!) „régimódiisan szabott (mint mondogatta) »boldogult úrfikoromban« való kabátjaiban egyetlen fillér sem akadt hónapokon keresztül”: a szereplői tudaton kívülre pozicionált elbeszélésbe hirtelen ékelődik be a szereplői megszólalás – annyira csupán, hogy megismételje a címnek mástól származtatható időjelölését. Kriptai úr részéről ez az egykor-volttól történő elhatárolódás látszólagos, hiszen a tárgyi világ – ebben az esetben a kabátok – révén összekapcsolódik az, ami elmúltnak tételeződik (a *boldogult* szó szerinti értelmében lezárulás, innen az említett elégikus színeződés, ironikus értelmében azonban a lezárulás bizonytalansága, hiszen a kabátok tanúsítják az egykor-voltnak csupán részleges elmúltát).

A következő részletben az elbeszélő átadja az elbeszélés fonalát Pista úrnak, ám jelenlétét zárójeleivel, közbevetésével teszi félreérthetlenné, s azáltal az egyes szám első meg az egyes szám harmadik személyű történetmondás váltogatására kerül sor. Akár az előbbi esetben, itt is nyitott marad: ki teszi ki az idézőjelet a boldogult úrfikor „köré”, vajon a címre utalnak-e a szereplők, s ezáltal egykori közös idejüket élik vissza, értelmezik, idézik meg, helyezik az emlékezés gondolatiságába e periódust, vagy éppen az elbeszélőtől kölcsönzött szerkezet következetes ismétlése a különféle helyekről egy hely felé tartó elbeszélés megalapozásául szolgálna. Ám a zárójeles megjegyzés indítása, a feltételes módba helyeződés sugallná, hogy sem a szereplő(k) nincs(enek) teljesen tisztában azzal, mi vele/velük az elbeszélő szándéka, de az elbeszélő sem egészen magabiztos irányítója a szereplők ugyancsak kavarogó emlékidezésének:

– Ha „boldogult úrfikomra” gondolok (mintha ez a kifejezés e társaságban a magyar históriának a legszebb lapjait jelentené, amely lapokra aranybetűkkel van felírva mindazoknak a neve, akik ebben a korban szerencsések voltak élhetni), ha „boldogult úrfikoromra” gondolok – ismertette az Elnök némi merengő hangrezgéssel –, emlékeimben azt kell látnom, hogy a legszebb volt az élet, amikor karcsú, hétdecis butéliákból, körülbelül egy decit tartalmazó sima, egyszerű poharakból iddogáltuk borainkat.

Az „Andrássy úti trafikos” anekdotájában szintén felbukkan, csakhogy önnön szituáltságát a máséhoz mérve, egy másik szereplőn, Placon ironizálva: „szerencsére még nem dugta nyakába a szalvétát, hogy a kamrában levő szafaládéfüzérek is előcsalogassa a kocsmárosnétól, mert én láttam őt »boldogult úrfikorában« a Duna-parton, a Braun-féle vendéglőben...” – majd amire visszautal, illetőleg ami felé előretal Plac információja, összefüggésszerűen a térnek a névből az egykori megjelenítettségig ívelő (ismét elbeszélői közbeiktatásokkal tarkított) beszédével, részint a neki tulajdonított idő személyessé válásával:

– Az „egész világon” ilyenkor csapolnak – mondta most Plac odakünn a söntésben, éppen olyan egykedvűséget színlelvén, mint a Király a puffogó hangokra. – Az egész világon – ismételte nyomatékkal Plac. – „Boldogult úrfikoromban” megbüntették Bécsben azt a „restoratórt”, aki nem csapolt, amikor a Szent István-toronyban delet harangoztak.

A *Bécs városához* címzett vendéglő és az emlékezésben testet öltő Bécs városa között nemcsak lehetséges, hanem természetes is az átjárás, miképpen a térré vált idő meg az idővé váló tér, miként az elbeszélői meg a szereplői szólam között (Az *egész világon* a Plac-mondaton belül előbb idézőjelben áll, majd az ismétléskor idézőjel nélkül, jóllehet mindkét alkalommal az elbeszélői közreműködés révén történik a megnyilatkozás.) Plac újabb „ábrándozásá”-ban már a boldogult úrfikoromban elejéről és végéről is elkerül az idézőjel; s mivel a sokat, bár korántsem mindent tudó narrátor minősíti, mint korábban, „lekottáztván” a megnyilatkozások modalitását, Plac szölmát egyben a hihető és a kevésbé hihető között helyezi el, tág teret engedvén az olvasói értelmezésnek, miszerint az „ábrándozás” milyen mértékben tartható referenciálisnak. Plac ábrándozásai ugyanis csak csekély mértékben fedik a róla szólók információit.

És aztán egy mellényt is veszek a Lovagnak, ha üzletileg rendbe jövök – folytatta ábrándozását Plac. – Csak a biliárdmarkőröknek van zöld posztómellényük. Én boldogult úrfikoromban mindennap friss fehér mellényt vettem ki a szekrényből...²⁶

Egyben ebben a citátumban önmagára vonatkozó jelölést idéz a regénycím megismétlésével, s talán ez lehet az oka annak, hogy lekopik az idézőjel, a visszautalás így markánsabb, a regény több kerete közül az egyik, az egyik leglényegesebb, amely keretei közé zárja a téridőt, anélkül, hogy véglegesítené. Hiszen a szereplők sorsa nem végződik be, nem dől el, mikorra beesteledik. Jóllehet az újrakezdődésre nincsen közvetlen utalás, sőt: a regény utolsó mondata (visszautalva a regénykezdet egyik mozzanatára) mintegy határhelyzetben láttatja az eseményeket megindító, majd (feltehetőleg ideiglenes jelleggel) lezáró szereplőt, Kacskovics urat. Ilyen értelemben a kezdes egy motívuma (Kacskovics álmatlansága, alvaskísérletei) Kacskovics álomba térésével akár megnyugtatólag jelezhetné a valahonnan valahová eljutás „történet”-ét, az *egész-szé* alakulást, hiszen a kezdet és a vég közé sokrétű, időben is tagozódó „világ” szerveződik. A feloldódás irányába törekvés – ilyen értelemben – a történetmondást elbeszélés-„technikailag” a hagyományos próza felé tereli, illetőleg terelhetné, ha ezt a keretet nem keresztezné a többi; azaz nem többször újrakezdődő történettel lenne dolgunk. Ugyanis a Kacskovics úr társaságában a söröző másik szobájában ülő-figyelő két szereplő szintén (bár másképpen) ott található a kezdet és a vég között, csak-hogy az ő kezdetük térben távolabbra, időben pedig részint konkrétabbra, részint rétegzettebb viszonyok közé helyeződik el (s itt hangsúlyosan esik szó

a beszélő nevű Podolini Lajos és Vilmosi Vilma észak-magyarországiságáról, „felvidéki”-ségéről, amely a történelem beleszólása következtében létalapját veszítette, eleve lezárt egy életszakaszt); s az újat tervezve keresésre kényszerített létforma körvonalazódik, hogy megakasztó és előrevetítő tényezőként Locsárek, a finánc sorsfordulatában előlegeződjék a honvesztés-hontalálás szó szerint és allegorikusan érthető létváltása. Csakhogy ez a térben távolabbra helyeződött kezdet a mű végére közelre helyeződött újrakezdésre(?) vált át, miközben a két fiatal történelem előtti periódusa immár Podolini Lajos nevében rögződik csupán, aligha oly értelmű feloldásként, mint a cselekmény iniciátoráról szólva, inkább a szünni nem akaró/tudó hiányérzet tartósításaként (bár ide Locsárek sorsfordulata látszik utalni az olvasót). Ez lenne a regény másik/második kerete, amelynek határai a regényteret tekintve csak részben, az elbeszélő s az elbeszélő időre gondolva alig-alig fedik az első keretet. – Még egy, inkább közvetítő-kiegészítő megjegyzés kívánkozik ide. A regény téridejét emlegetve a történelmi és a képzeleti, emlékező/emlékeztető idő problémájába ütközünk, amely (természetesen) „időnként”, azaz gyakran térré válik. A regény nyitánya, az első fejezet egységként olvasható első hat bekezdése részint az elbeszélői szerepek és perspektíva váltásának jeleit mutatja föl, másfelől a többszörös múlt idővel alapozza meg a történetmondás/-mondódás rétegzettségét, részint pedig az ismétlődést, szekvenciák változatként való újra-előfordulásait mintegy a történetmondás jellegzetességeként igyekszik elfogadtatni. A regényt bevezető mondat egy külső narrátor létét tételezteti, aki a hatodik bekezdésben megint jelzi jelenlétét, újra az emlékezetbe idézve a teret, amely a regény terjedelméhez képest a szokványosnál valamivel hosszabb fölvezetésben kulcsszerephez jut. Az epikus praeteritummal indított eseménysorozat lehetősége a regény első mondata után elakad, mivel a továbbiakban „Egy középkorú úriember” belső monológját halljuk, az emlékezés múlt idejét, amelyben a személyes és a „történelmi” idő egybemosódik: „Az én időmben...” = „De Ferenc József volt a király...” Ez az egység meglehetősen bővelkedik a térre és az időre vonatkozó helyzetrögzítésekben: pesti, Pest környéki, a Vágból jött, Duna, Duna-part, Északról, idegenségből, messziségből, margitszigeti part, Újpestre... Illetőleg: téli délután, feketedő füsttel kevert alkonyatban, éjszakára. Arról nem is szólva, hogy a belső monológot indító: „Az én időmben a varjak az újpesti szigeten laktak” nyomán körvonalazódik a varjak-jégtáblák vándorlása időben és térben, a Vágtól Ferenc József korszakáig, megidézve a hajdani Rend periódusát. Ami viszont Ferenc Józsefnek tulajdoníttatik, hogy „még a varjúcsapatoknak is rendet kellett tartani”, illetőleg: „és a jégtábláknak is ezredékbe kellett sorakozni”, végül: „De Ferenc József volt a király, és a varjaknak, jégtábláknak kijelölte a maguk kaszányját.” Hogy a belső monológot záró bekezdés első mondatában az összegzés is megtörténjék: „Így volt Pesten.” Több tényezőre szeretnék figyelmeztetni. Következésképpen mindenekelőtt

a „megszemélyesítés” és a helyettesítés jelentőségére, amely aztán az egész regény előadását és szemléletét meghatározza. Valamint a sejtetésnek/előrevetítésnek már korábban emlegetett módjára, az odavetett és lényegtelennek tetsző információ („Kend is a Vágból jött, földi?”) valójában egy drámai történelmi okokra visszavezethető helyváltoztatásra céloz. Az antropomorfizálás (jégtábláról volt szó) az első megközelítésben groteszk látásmódból lenne eredeztethető, emberi cselekvésforma torzulásáról (kicsinyítéséről például), a látvány és az emlékezés szembesítését követő, a belső monológban elrendeződő számadásról volna érdemes beszélni. Ám ez csupán a jelentéslehetőségek közül a leginkább kézenfekvő. A középkorú úriember magánszólalmában bekezdésekbe, egymásra utaló, egymást idéző, egymást variáló passzusokba foglalódik a regény lehetséges térideje; ugyanakkor a kortárs olvasó számára könnyen „érthető” (bár nem kevésbé összetett) „referenciák” az „utókor” olvasója előtt jórészt fedve maradnak, és csupán az ismétlések, variációk, előre- és visszautalások rendszerében kaphatják meg azt a helyet, amely egyáltalában lehetővé teszi az értelmezést.

Így például: az északról errefelé vetődő varjúk és jégtáblák után nemcsak egy északi „nevű” fiatalember tűnik föl (Podolini Lajos), hanem Vilmosi Vilma is az egymásra torló jégtáblán érkezik meg a Margitszigetre. Ami pedig Vilmosi Vilma jégtábla-utazását/-kalandját illeti, teljesen természetes, hogy Podolini Lajos kommentárja az, amely rendet tesz a látvány okozta zűrzavarban: „Kiment a Duna jegéről a partra, mintha csak a Poprádon ment volna át.” Ily módon múlt idő és jelen idő, közeli és távolba vesző, személyes múlt és személyes jelen, egykori és jelenlegi tapasztalat másolódik egymásra, szinte azonosítódik. Hiszen Podolini és Vilmosi Vilma még nem lépett ki a múlt időből és a személyessé élt múltból, viszont a konkrét teret és időt tekintve már másutt vannak, az életszakasz lezárultával egy új szakasz elején, szinte két „világ” határán, a már nem és a még nem között az ismétlődések labirintusában bolyonganak. Megkísérik újra „berendezni” e lezárult korszak tárgyi környezetét, felidézni, megnevezni ételeit, ízeit, szokásait, sőt: illemtanát, s ami még lényegesebbnek tetszik, megjeleníteni reprezentánsait. Ugyanakkor a külső szemlélő előtt még a bőbeszédű bemutatások után is, éppen a jelen lényegi viszonyaira vonatkoztatva, marad valami földérintetlen:

– Most már napok óta van szerencsém ismerni magukat, de még mindig nem sikerült megtudnom, hogy voltaképpen miféle összeköttetésben is vannak egymással. Jegyesek, rokonok vagy jó ismerősök, akik nem hagyják el egymást az idegen városban?

S hogy a határozott kérdésre kitérő válasz érkezik, majd Vilmosi Vilma eltereli a beszélgetés irányát, voltaképpen kettejük históriája megalapozódik, a tudakozódásra valamikor megnyugtató felelet kívánczik. Egyelőre azonban a középkorú úriember „nyelvjátéka” érvényesül. Nem tűrhetvén a ki-

zökkenést a maga nyelvkörnyezetéből, még a mellébeszélést is a maga nyelvi világába fordítja át. S ezúttal nem az minősíthető perdöntően lényegesnek, hogy az anekdotikus novella töredékével, csupán csattanójával él, hanem a történelmi és a kalendáriumi idő egybefogásával erősítvén azt a téridős szerkezetet (az időbeli elhelyezkedés térbeliségét, valamint a téridős meghatározottság időbeli kijelölését), amely „az én időmben” gondolat- és emlékezőkörébe illeszti a mégoly idegen mozzanatokot is. Az első fejezet csattanójával ekképpen fogalmazódik meg a történelmi, a történelem (és e történet) előtti idő, amely éppen térbeli csonkulásával figyelmeztet a változásra: „Ferenc József intézkedett a Márton-napról – felelt a középkorú úriember. – A pozsonyi zsidók legszebb libájukat vitték őfelségének ajándékba.”²⁷

Podolini Lajos és Vilmosi Vilma története Kacs Kovics közreműködésével fejeződik be, illetőleg Kacs Kovics bontja le a befejezés, a boldog vég előtt esetleg felmagasodó gátakat. A maga által föltett kérdésre így részben maga válaszol, bár a fiatalok előtörténete nélkül ez aligha volna lehetséges. A néhány napos együttlét fölkelte a középkorú úriember gyanúját, *rendszerete elrendezné* a számára a *rendszerbe* nem illőt. Másfelől a két fiatal a küszöbszituációban szintén utólag tud meg legalább egy nagyon fontos jellemzőt Kacs Kovics úrról (azt nevezetesen, hogy örököse annak a háznak, amelyben a *Bécs városa* söröző található, így a bérbeadás jogával *rendelkezik*). Mindezek az „ismeretlenek” a befejező két lapon válnak ismertté, következik be a hivatalosan szentesített egymásra találás, míg „a »Bécs városá«-nál töltött mulatós nap után” megjelenő hirdetés tisztázza a sejtett helyzetet. A bizonyosságok azonban nem mindenki számára bírnak előtörténettel, s a bizonyosságok rögzülését követőleg látszólag bekereteződik a fiatalok története. Kacs Kovics kíváncsiskodása kielégül, a fiatalok helykeresése mintha valóban a boldog véghez érkezne. Csakhogy ennyi sejtetés, előrevetítődés, múltba tekintés, megidézés, megidéződés, múltbresztés és jövőbe tekintés után nem teljesen indokolatlan arra figyelmeztetni, nincs egészen kizárva, hogy nem új történet, hanem a régi történetnek ismétlődése kezdődik, a söröző egykori gazdáinak, Vájszéknak sorsa Podolini Lajos és Vilmosi Vilma életével, sörözői tevékenységével folytatódik, a körülmények nem változnak (hiszen nem pusztán a söröző berendezéseit, hanem alkalmazottait is átveszik). A személycseré messze nem bizonyosan sorscsere; a történelmi fordulat megkövetelte pálya-kiigazítás új életszakaszba lépés, de korántsem teljes átszabása a történetnek. Csak Kacs Kovics érezhet (legalábbis egy ideig) nyugalmat. A záró bekezdés enigmatikussága részint azt látszik sugallni, hogy a keret nem „zár” tökéletesen, részint azt, hogy a fiatalok előtt még számos rejtély meredezik, így a történet folytatódik, és e folytatódás mikéntjét aligha lehetőséges megjósolni: „...Hosszú idő óta nem volt oly kedvére való éjszakája Kacs Kovics úrnak. Az összeboronált fiatalok legalábbis annyi sokszor kopog-

tattak ajtóján, mint az apósnál szokás, hogy még egyet-mást megtudjanak a jövőre nézve. Kacs Kovics úr jóízű horkolással felelt.”

Még mindig a keret, ezúttal egy másik perspektívából, a szerepek fölcserélődéséből. Ugyanis – emlékeztetek rá – az első fejezetben Kacs Kovics kérdez, s kap enigmatikus feleletet, a záró mondatban az összeboronált fiatalok lennének kíváncsiak, de Kacs Kovics úrtól nem kapnak választ. Az előre és a visszautalás a szerepcserén kívül tanúbizonyosságul szolgál a szerepek (és magatartásformák) rögzíthetetlenségére, és egyáltalában: a szó szerinti értelemben veendő elbizonytalanodott egzisztencia állandósuló bizonyosság-hiányára. Az előbbi, a szerepcserén fáradozó sörözőtulajdonosok helyébe lépő, szerepcserére kényszerülő fiatalok végignézik, végighallgatják, végigélik a „mulatságos nap” eseménytörténetét, olykor – s ez nem mellékes – az ő reflexióik értelmezik a másik szobában elhangzottakat, történeteket, ami egyben úgy is magyarázható, hogy bekapcsolódnak a narrációba, szemlélőből narrátorrá, passzív szereplőből aktánssá válnak. Ennek következtében jóval többet vesznek észre az elhangzottak mögöttes jelentéséből, a nem verbális kommunikáció megfejtésre váró jelentésségéből, mint a szintén olykor narrátorra előlépő középkorú úriember, aki jórészt ismeri a sörözőbe térőket; s ez ismeretek magabiztossága tereli el figyelmét Vájszék készülő akciójáról (amelyet aztán egy német nyelvű lap hirdetéséből tud meg). Ám az eseményekbe való beleérzés, behelyezkedés képessége sem óvja meg a fiatalokat attól a veszélytől, amit az ismeretlen tér rejteget. Választásukat a kényszerűség szülte; a sejtetésre érzékeny Vilmosi Vilma és a mellé zárkózó Podolini Lajos a bizonytalanba vág bele, miközben a regényolvasó a házasággal befejeződő regényt nem csekély elégedettséggel teheti félre. Az óvatosan és derűsen fogalmazott utolsó mondatok első olvasáskor nem hatnak fenyegetőleg. Ám újraolvasáskor, az ismétlődésekre nyitottabban, aligha szabadulhatunk meg a gyanútól, hogy a boldog vég legföljebb ideiglenesen boldog vég, a történet újabb, de nem bizonyosan új szakaszába lép, még az is lehet, hogy előlről kezdődik a Vájszék tevékenységi körét átvevőknek a Vájszékét megismétlő historiája. Annyit bizonyára megkockáztathatok, hogy a jövő iránti kétség nem jogosít föl arra, hogy az összeboronált fiatalok egzisztenciájának biztosítottságában higgyünk. Viszont az esetleges ismétlődés során az értelmezések többféleségébe ütközhetünk. Mint ahogy Vájszék „pályája” sem egyértelműen sikeresnek, sem egyértelműen sikertelennek nem minősíthető, visszavonulásuk sem a megérdemelt nyugalom, sem a kudarcos, megfáradt élet címszava alá nem sorolható (legalábbis teljes bizonyossággal nem). Ilyképpen a Vájszék helyére, sörözőjébe lépő fiatalok öröklik a külső körülményeket, a személyi feltételeket, a söröző téridős viszonyait, sőt: Vájszékhez hasonlóan kívülről érkeztek ide. Ám nem tudható, nem sejthető, mennyire tudják (és tudják-e egyáltalában?) új vagy legalább újabb tartalom-

mal(?), gondolatisággal(?) megtölteni a létnek azt a helyét, amelyet a *Bécs városa* söröző mint allegorikus színtér jelent.

S itt, ezen a ponton – bár szerkezetileg az előbbiekkal egyenértékű keretként nemigen nevezhető – a közeli és a távoli, a külső és a helyi, a múltbeli és a jelenkori egy, nemcsak megnevesített, de névben is élő, egymást újraíró változatára szükséges utalnunk. A *Bécs városa* söröző és Bécs (mint Ferenc József király székhelye) összefüggésére. Illetve a sörözőnek és azoknak az utalásoknak egymásra vonatkozathatóságára, amelyek előtérbe állítják, emlékezetbe idézik a hajdani birodalmi székvárost. A *Bécs városa* megnevezés valamennyi előfordulásakor idézőjelek közé helyeződik, és a vendéglőst minden bizonnyal múltjára emlékezteti, schwechati éveire; ez a múlt aztán a schwechati Lager-Bier „materialitásában” van jelen a Bécs városáról elnevezett sörözőben. Ami azonban e téren még jelentősebbnek tűnik: a sörözőben nemcsak Ferenc József idejére, személyére, viszonyaira utalnak a szereplők, hanem maga Bécs is megidéződik, méghozzá a lehető legkülönbélebb alakzatok révén. Így jön létre az említett „keretek”-en belül, ám azokat némileg módosítva egy újabb: a térnek meg az időnek egy az eddigi változatokkal csak részben egybevágó összefüggés-lehetősége bukik ki, ezúttal megerősítve az elnevezésekből adódó hasonlóságokkal. Ugyanis a *Bécs városa* idézőjele megkülönböztetésre szolgál, a hely és az idő megtapasztalását könnyíti meg, aki belép a *Bécs városa* sörözőbe, az elnevezés konnotációit is tudatosítja. Legalábbis erre látszanak utalni a vissza-visszatérő célzások hajdanvolt történésekre, figurákra. Egy többszörös zárójellel ellátott passzus emígy szól: „(Az Elnök azonban most az egyszer tévedett, de véleményében nem ingott meg végleg, abban a felfogásban (olvasóim megnyugtatóására), hogy minden borbélylegény Bécsből származik.)” A császári főváros beleértése, történetbe kerülése ugyan az elbeszélő zárójeles megjegyzésében kerül elő, amelybe újabb zárójeles megjegyzés (az íróé?) ékelődik, ám fennmarad a narrációs közvetítettség, az Elnök magabiztos véleménye meg a két tér összejátszhatósága két síkot vetít egymásra. Következő idézetünk több találgatásra adhat alkalmat. Ugyanis a söröző asztaltársaságának monológjai többnyire személyes, kulináris, társasági emlékek felidéződései, amelyek a századfordulós történetekre rájátszva az álom meg a valóság között kilengő elbeszélői fantázia „alkotásai”. Ekképpen sosem lehetünk bizonyosak afelől, mennyire „megszerkesztettek”, átírtak ezek az emlékek, mennyire ürügyek csupán egy léthelyzet, létforma mesélői dokumentálására. „Külföldön jártamban láttam egyszer a bécsi Rotschildot, aki feketekávéjához egy pohár »gipszhüblert« rendelt. Persze, az egész üveget felírták a számlában, mint ezt később a pofaszakállas főpincértől titoktartás mellett megtudtam. De hát ez a bécsi Rotschild volt...” (S a magam zárójeles megjegyzése: nincs kizárva, hogy ez a külföld: Bécs, nemigen szoktak Krúdy-figurák messzebb jutni, a főpincér pofaszakállja a Ferenc József meghonosította szakállviseletet „idézi”. Az azon-

ban mindenképpen ebbe a körbe vág, hogy az eset a bécsi Rotschilddal történik meg. A jelentéktelen mozzanatoknak a Rotschild-történetbe illesztése a kisszerű szereplői aspektusra figyelmeztet, a művet szervező elbeszélő iróniájára nem kevésbé.)

Bécs-szempontról továbbolvasva, a borbély önigazolása teremti meg a Bécs–Budapest viszonyrendszert, részint rájátszva a más Krúdy-regényekben főszerephez jutó *Szemere* (Miklós) bécsi–budapesti érdekelttségére, részint önnön szituáltságát helyezve el egy eddig figyelembe nem vett értékrendszerben: („A híres Frohner Bécsben szállodás volt, versenyistállót tartott, a legjobb »telivéranyagot« válogatta össze, de lóversenytippek dolgában mégis többet tudott nála a szőke Vili, a bodros fodrászlegény, aki fütyörészve járt fel s alá a Frohner szálloda emeletén, mert ő tudta, hogy Frohnerné önagysága mely versenylovakra küldött pénzt fodrászával a délutáni versenyekre.”) A grammatikai múlt rálátása önnön jelen idejére az említett önigazolást ágyazza be a „történeti” anyagba, így a saját történet többdimenziós voltát sugallja. Ugyanakkor az élővé tett bécsi emlék időszerűségét szavatolja, s ezáltal a sűrűzői „hatalmi” viszonyok átrendezésére jelenti be igényét.

A portás anekdotikus-nosztalgikus emlékezése Plac hasonló (és már a boldogult úrfikorok változatait megidéző) passzusára reagál. Ott említődött az idézőjeles és idézőjel nélküli *Az egész világon* kitétel, amely fokozatosan Bécs, a portás előadásában *Wien* szinonimájává lesz. Ezen keresztül kapjuk meg az emlékekből kibukó bécsi anekdotákat, amelyek hossz- és keresztmetszetei az egykor volt birodalmi létnek; a császári háztól a polgárokig hierarchikus tagolódásban elevenül meg a bécsi élet, amely „sík”-ban kiegyenlítődik, s zavaró elemként pusztán a magyar miniszterek akadékoskodása aposztrofáltatik. Ez a világmodell erősen emlékeztet az újabb lengyel Galícia-regényekére, amelyekbe belefoglaltatik a hajdani „rend”, sőt, az a mitologikus látás és értelmezés, amely megjeleníti ezt a „világ”-rendet:

Wienben senkinek se jut az eszébe, hogy csodálkozzon a friss csapoláson, már csak azért sem, mert minden „bécsi gyerek” tudja, hogy őfelségének, a császárnak, Franz Josefnek is ugyanakkor csapolnak egy félhektós hordócskával abban a kisvendéglőben, amelyet a császár „tart fenn” a maga személyes használatára. Csak vasárnap szabad ebben a vendéglőben a bécsi polgárságot is kiszorgálni, mert vasárnap amúgy sincs a császár a Burgban, hogy az irodában felfigyeljen, amikor a vendéglőben csapolnak [...] még maga a császár őfelségének édesanyja, nagynénje, sógornője is mindig megrakja a kislutriban a számokat, ha valamit álmodnak. Mária Jozefa hercegnő egyszer száz forintot nyert egy ambójával, persze, mert ezek a dámák nemcsak hatoskákat küldenek a lutrisboltba, ha valami nagyon jó álmuk volt, hanem egy huszonöt krajcárost is megreszkíroznak. [...] Hagyjátok meg a császárnak legalább azt a fertályórácskát, amikor íróasztalánál csupán egy szalvétán a zöld posztó felett elfogyaszthatja „gábliját”, „gábelfrüstökét”, pohár sörét, tormás kolbászát, ami a legszegényebb „bécsi gyerekek” is dukál, ha az István toronyban delet üt az óra.

Aligha kell bővebben érvelnem amellett, miként látja rá az emlékidéző a múltat a gábelfrüstüköző, söröző társaságra, amelyben egyfelől nem kevésbé érvényesül a „hierarchia”, másfelől a téri egybeesés a hasonlóképpen idővé, időponttá válásra utal. Az emlegetett Stephansdom tornya, toronyórájával, harangszavával a *Bécs városa* társasága számára a Teréz-templom közeli létével igazolódik; így a maguk történései meg a császári házé több – lényegi – ponton függnék össze. Nem is szólva arról, hogy az ilyen típusú egymásraérthetőségek a téridős viszonyok ismétlődését tanúsítják. Még pontosabban azt, hogy a jelenben a múltat idéző társaság illúziója ez az ismétlődés, a történésekből történetté lét lehetősége. Ha a *Bécs városa* sörözőben a Teréz-templom harangjának figyelmeztetését hallgatva újraélhető az egykori „gáblík”, „sörözések” szertartása, akkor ez az újraélés a hajdani kulináris szöveg újraelbeszélése, mitologizálódása. Krúdy (és a megcélzott Galícia-szerzők) felfogásában az egykori világ a *Rendé* volt, Krúdy azonban éppen a kicsinyítés, a trivializálódás, a profánba hajlás felmutatásával lop a narrátor szavaiba iróniát, nemegyszer az iróniánál erőteljesebb színeket, a groteszkig hatolva. Nem egyszerűen a nosztalgia kisszerűségére vetül fény, s vonódik ezáltal kétségbe beléptetésének/beillesztésének esélye a hivatalos, a „nagy” elbeszélésbe (jóllehet a szereplők a maguk pályájának fölvezetésékor a „nagy” elbeszéléshez igazodnának a legszívesebben), csak hogy nincsen elég „anyag” ehhez a cselekvéshez. Itt fordul meg a szereplői narráció, az egykorvoltage a maguk „kis” elbeszélésének perspektívájából szemlélik/szemléltetik. Ez viszont lehetővé teszi számukra, hogy előadásuk során újrateremtődjenek a múlt, a „kis” elbeszélések szerint strukturálódjanak át. Legutoljára közölt szemelvényünk talán példázza ezt. Az anekdotikus előadást a maga szintjére szállítja le a regény elbeszélője: „mondta tehát kellő fontoskodással a portás”, majd a jelenében a hasznossági szempontot szem előtt tartó vendéglős ekképpen reagál a portás szavaira (az elbeszélő leírása szerint): „Vájsz úr, aki végighallgatta a portás szavait, kissé elszomorodni látszott, már amennyire a Vájszhoz hasonlatos szorgalmas polgár érdemesnek tartja a szomorúságot, amely amúgy sem jövedelmez.” Kettejük beszélgetése lezárja a söröző társaság meséléseit, hogy új szereplők bevonásával fordulat történjen a regényben. Ám ez a lezárulás nem pusztán a szerkezeti tagolásban játszik szerepet, kísérlet a történések jelenben tartására, a múltnak múlttá nyilvánítására. A vendéglős kihasználja a *Bécs városa* nevében rejlő (üzleti) lehetőségeket, az álom és valóság között tévedező vendégek nosztalgiaigényét, ám (a regényegész ismeretében állítható) az előrevetítés mintegy előkészíti a maga kilépését az általa is életben/emlékezetben tartott világból. A portás, kinek kedvéért sört csapoltatott a vendéglős, ragaszkodik illúziójához; bár a vendéglős szavai mélyen érintik: „Köszönöm, Vájsz úr, hogy az én kedvemért csapolt, mert valóban már elmúlt az az idő, amikor Ferenc Józsefnek csapoltak.” Mire a vendéglős: „Már temetésekre harangoznak a Teréz-templomban.” Az enig-

matikusnak tetsző mondat azonban a regényegészben igen beszédes jelentőséghez jut. A továbbiakban még szó esik a bécsi udvari szokásokról, Vilma kisasszony úgy táncol, miként Ferenc József idejében táncoltak, felhangzanak a bécsi operettmelódiák, egy zárójeles passzusban a portás újrászövi – egy mondat erejéig – bécsi szolgálatának emlékeit, a Sacherné és Frohnerné közelében töltött éveket, végül rászánja magát arra, hogy elmondja, miért jött „Wien”-ből Pestre. A „tragikus portás” szükségét érzi annak, hogy „suttogva” foglalja össze a szerinte természetzerűleg adódó tanulságokat:

– Mindezek után, mit gondolnak magukban az urak, hogy ezek a vendégek, akikre az udvaron az omnibusz várakozik, miért vannak itt, amikor választhattak volna Wien és Pest között? Amikor mehetnének a világ nagy városába mulatni, pénzt költeni, táncolni, szórakozni? Nem gondolkoztak még ezen, uraim? Nem lappang emögött valamely titok? Nem kell gondolkozóba esni minden okos embernek, aki már látott valaha valamit az életről?

Az új vendégek majd amilyen váratlanul jöttek, úgy távoznak, kilétük egyes rejtélyei azonban tisztázódnak. A portás a vendégekről kérdez, ám a társaság tagjai önsorsukra várnák a választ. Hiszen az a nagyvilág, amelynek valójában sohasem voltak része(se)i, bekopogott ugyan a *Bécs városa* söröző-be, de ők csak szemlélői lehettek a közjátéknak, nem közreműködői. A nagyvilág tele van megfejtetlen titokkal, amelyre csak kérdezni lehet, de amelyre senki nem tud, nem akar, nem mer válaszolni. Ugyanakkor megint megkockáztatható, hogy a *Bécs városa* söröző, bár az első megközelítésben csak nevében idézi meg Bécs városát, de a névben rejlő erő és vonzás (legalább utalás, rájátszás, allúzió formájában) a nagyvilág vonatkoztatási rendszerét hívhatja elő az amúgy is (túl élénken?) működő emlékezetekből. Mindez persze nem magyarázza az új vendégek megérkeztét, jöllehet az utólagos magyarázat segíti a fantázia szabadon eresztését: „mint már annyiszor a történet folyamán, előzetesen és későbbben is” hangzik el az utalás, ugyan csak az ajtó nyílására, de a narráció önreflexív voltára is; „és egy »arkangyal« lépett be rajta, mint későbbi években erről az eseményről megemlékeztek azok a nők és férfiak, akik a jelen szenvedései elől a múlt idők képzelt örömein vigasztalódtak”.

Innen és számos más részletből, leginkább az említett zárójeles közbevetésekből két tényező bukik ki; először is, hogy *regényt* olvas az olvasó, másodszor pedig az, hogy az elbeszélő idő eseményeit egy későbbi horizontból értelmezi(k), vagy a regény elbeszélője, vagy a regénybe épített szóbeszéd, amely származhat az elbeszélő időn túli, feltételezett időben megszólaltatott szereplőtől („Mint későbbben bevallotta: korainak tartotta még az időt a vizi-teléshez, az embernek az élet minden körülménye között tartani kell magát bizonyos társadalmi illemszabályokhoz”). Másutt az elbeszélő és a szereplő között létrejött „paktum”-mal magyarázódik az elbeszélés módja, a terjen-gősség elleni (ironikus) védekezés egyben az elbeszélő felelősségének elhárí-

tása, illetőleg megosztása a szereplőkkel. Hogy *mikor* kötetett meg ez a (hallgatólagos) paktum, az nem tetszik ki, csak annyi bizonyos, hogy az elbeszélő fölmentést kap, nem vét a prózai epika megszerkesztettségének és retorizált-ságának szabályai ellen, hiszen olvasói fölmentik a szereplői beszédbe beavatkozás kötelessége alól. Minek következtében narrátori egyeduralma²⁸ csorbát szenved, narrátori tudatossága azonban továbbra is megőrződik:

(Olvasóim engedelmével be kell vallanom, hogy Pista úr előadását már csak azért sem kurtíthatnám a kellő terjedelemre, mert a legfigyelmesebb hallgatói: a borbély és asztaltársa, a sarokban alvó kakas, a messziségbe nézdelő Vilma kisasszony (a szomszéd szobában) és Podolini Lajos, az egykori alszolgabíró (ugyancsak a szomszéd szobában) már hallgatólag beleegyeztek Pista úr mondanivalóiba.)

Az olyan megjegyzések, mint például „(amint későbbben a hagyományok a váratlan küldeményről megemlékeztek)”; vagy: „(»röppentyűt«, mint később mondogatta)”; vagy: „(akiről később ördögös dolgokat meséltek a »Bécs városá-hoz címezett fogadóban)”, vagy: „(Majd később, »amikor már mi nem leszünk«, a »Bécs városá«-nál megfejtik ennek a gyűrűnek is titkát)” nem pusztán az elbeszélő időt tágítják ki, hanem a jelen eseményeit is más fénykörbe vonják. Amennyiben hagyomány, titokfejtés, egyáltalában, „majd”, „később” kimondandó magyarázat, amelynek hitelessége kétséges lehet, részint a legendáriumba jutás folyamatában játszik szerepet, részben a jelenben megosztott elbeszélői funkciót a jövőben (az elbeszélő idejének „örök jelenben”?) tartósítja. Kiváltképpen homályban marad például, hogy kire vonatkozik az „amikor már mi nem leszünk” kitétel, egy szólás idecitalása-e, netán a söröző vendégseregének elmúltára céloz, vagy egy fölfedtetlen, ám az eseményekről némi információval rendelkező tudósítónak a mondata-e. Az elbeszélői igény a megbízható történetmondásban manifesztálódik ugyan, ám maga az elbeszélő szolgáltató példát a kevésbé ökonomikus elbeszélésre, mikor mindent tudó narrátori pozíciójáról szóló mondatát továbbkanyarítja, szinte belefoglalja körmondatába, eltéríti a célzott iránytól, egymástól távol eső információkat egymás mellé rendelve, szinte szimultanizmusba futtatva ki a prózai epika tárgyiaságát hangsúlyozni kezdő kijelentését. S bár az elbeszélő figyelmezteti önmagát: tartana sorrendet szemléljében, az egymásra torlódó mozaikokat sem kronológiailag, sem fontosságuk szerint nem rendezi el. Így önmagának (látszólag) ellentmondva a tárgyszerű elbeszélést csak imitálja, éppen azt a legendáriumot építi tovább, amely mit sem törődik a szabályosság és jól elrendezettség szűkebbre vont igényével:

(De hiszen azért vagyunk itt, hogy megismerkedjünk velük. Hogy szigorúan ítélkezhessünk az évek múlva keletkezett legendák felett, amelyeket Hermin vagy Alisz kisasszony mesélgettek azoknak a Király utcai és környékbeli hölgyeknek, akik régi kalapjait hozták, hogy azokat divatossá formálja Hermin és Alisz. Tartsunk tehát sorrendet

elbeszélésünkben, mint akár Vájszné, született Márz Johanna, aki okos asszony létere so-hase ivott máskor sört, mint akkor, mikor az öreg Dreher „márciusi” sörét a tekintélyes söröskocsik ünnepélyes lassúsággal, meggondoltsággal kezdték hordókban szállítani a városban – mint akár ez a flegmatikus asszonyság, aki „kötelességét” elvégezte a konyhán, de a tolóablakot egy „collal” se tolta ki bővebben, bármilyen vendégekkel érkezett az Andrassy úti „hamiskártyás”, miután Irma egyszer kártyázott a „Bécs városá”-nál, és egy kártyát, éppen a makk disznót, emlétkben ott felejtette az asztal alatt.)

Az elbeszélésnek és a legendáriumnak egymásba érése kikerülhetetlennek tetszik. A regény „csúcspontja”-ként fungáló táncjelenet,²⁹ majd az elaltatott kakas hirtelen támadása eleve a „mint későbbben mondogatták” szerint kommentáltatik. Mintha a magabiztos elbeszélő a háttérbe húzódná, és hitelt adna a „mondogatók” magyarázatainak. Igaz, a démonikus elem „machinációját” a maga ironikus pozicionáltsága felől kommentálja, helyet biztosítva a különféle nézőpontok felől érkező értelmezéseknek. S bár az egyes szám harmadik személy jórészt a történesek elbeszélője számára van fenntartva, ezúttal némi bizonytalanságban maradunk az elbeszélő személyét illetően. Kiváltképpen a zárójeles rész iróniája írható az elbeszélő számlájára, ez legfeljebb ellenpontozza a hiedelmeket, amelyek a történesek lezárulta után öntődnek formába. Vájszné meglepő bejelentése ezüstlakodalmának megünnepléséről hitelét veszíti, mint ahogy a söröző vendégeinek számos megnyilatkozása inkább a történetbe kívánczástól vezetettve fogalmazódott meg. Vájszné (és Vájsz) valódi szándékára majd a regény végén derül fény. Mégsem állítható, hogy „hazug” világba vezet az elbeszélő, inkább a történetmondókéba, amelyekben a fikcióé a főszerep. A maguknak történetet alkotók megnyilatkozásai aztán összességükben lehetnek történetté vagy történésorozattá, s ebben feltétlenül beleszámítódik mindaz, ami utólagos mondogatáskor kerekedik ki, értelmeződik.

...A kakasviadalt, mint később mondogatták, nyilván az az ördög rendezte, amely már huzamosabb ideje a sötétedő sörházban tartózkodott, ahová észrevétlenül besurrant a tereztvárosi templom mellől. És a kakas állati ösztönével megérezte az ördögöt. És mégse jutott eszébe senkinek lámpavilágot gyújtani, mintha valamely varázslat lepett volna meg mindenkit a fogadósné tánca után. (Ugyancsak a fogadósné váratlan táncát is már ez a belopózkodott ördög idézte elő, mert Vájszék ezüstlakodalmát hivatalosan, a schwecháti plébánia pecsétje szerint, ünnepélyesen csak kilenc hónap múltán tartotta az érdemes házaspár, amikor is a kerületi elöljáró is jelen volt, aki azokat az embereket is ismerte, akik nem fizetnek adót a kerületben, tehát ördögi machinációjukat nem követhetik el észrevétlenül. Az elöljárónak a jelenlétében nem is történt semmi rendetlenség. Bebizonyosult, hogy az Elnökön kívül van még egy nagyobb hatalom a hatodik kerületben.)

Ideje visszatérni most már egyértelműen a narrátor személyére. Hogy a regénynek van egy mindent tudó elbeszélője, aki az utólagos véleményeket összegyűjtve a megfelelő helyen beleilleszti az elbeszélésbe, ez legalábbis

feltételezhető lenne, ugyanis a narrátor kiszólásai többnyire erre céloznak. Hogy viszonylag terjedelmesen és sokszor beszélteti a szereplőket, nem cáfolja a feltételezést, a szereplői szövegek nem mindig egyenrangúak az elbeszélőével; s nem csupán azért, mert a szereplői szöveg megbízhatóságát olykor egy másik szereplő ingatja meg, így a szövegek szembesítéskor a saját maguk elbeszélte-interpretálta történet (jóindulatúan szólva) mesészerűségére, anekdotikus voltára következtethetünk, figyelmesebben szólva akár kaján elbizonytalanításról is beszélhetnénk. Ami azonban az elbeszélő mindentudását illeti, azt a leginkább az vonja kétségbe, hogy nem ő az egyetlen elbeszélő, a sűrűsűrűben lezajló eseményeket, beszélgetéseket nemcsak ő közvetíti, hanem a másik szobában ülő, figyelmesen szemlélő-hallgató Vilmosi Vilma-Podolini Lajos-Kacsokovics hármassza is. („A szomszéd szobában, ahonnan az elnök megjegyzéseit csendes áhítattal figyelték,“); („Mi történt? – rebent fel Vilma kisasszony a szomszéd szobában. – Semmi nevezetes – felelt Kacsokovics úr –, a kapitány így szokott tenni az állatokkal, emberekkel, ha útjában vannak; darab időre elaltatja őket az ördögös tekintetével!“); („A középkorú úriember, akiről időközben jóformán megfeledkezni látszottak, a maga társaságában, Podolini Lajos alszolgabíró, valamint Vilmosi Vilma állami tanítónő társaságában halkán így szólott: – Most már magam is úgy látom, hogy verekedés készül.“); („– Mintha Glória volna a feje körül: olyan szikrázó haja van. Talán mondanunk se kell, hogy Vilma kisasszony sóhajtott...“)

Ez a megosztott perspektíva (ide kell számítanunk Placét, akit a másik szobába „számúztak“) szintén hozzájárul a narráció hitelének megingásához, hiszen a másik szobába olykor csak zajok, mozaik-mondatok jutnak el, onnan nem teljes bizonyossággal mérhető föl a történések jellege, súlya, értelmezhetőségi köre. Ilyen esetben létrejöhet a jelenségek és a róluk kialakított vélemény között a törés, amely csak azáltal hidalható át, hogy az elbeszélő (vagy a tolmács-elbeszélő) a később körvonalazódott megállapításokat, hiedelmeket előlegezi, iktatja zárójelben előadásába. A narráció töréseit okozza továbbá az is, hogy a másik szobában korántsem „egységes értelmezői közösség“ figyel az események menetét, hanem életkor és nem, előzetes tudás, ismeret és az előzetes tudás vagy annak hiánya következtében önmagában is megosztott társaság:

(A szomszédos szobában Vilma kisasszony szemébe hirtelen könnyek tódultak, és váratlanul Kacsokovicsra, az álmatlanságban botorkáló úriemberre nézett. A középkorú úriember, bár nem osztotta Vilma kisasszony meghatottságát, valamely beleegyező mozdulatot tett a fejével, és egy pillanatra engedelmet kért, hogy az asztaltól felállhasson.)

Egy más típusú közös, de eltérő kommentár:

– Most kezdődik végre a verekedés – szólta Kacskovics úr a maga társaságában, ahonnan eddig szótlánul figyelte a lejátszódó jeleneteket, mert láthatólag örömet okozott neki, hogy a társaságában lévő Vilma kisasszony *úgy izgul* minden szóra, mintha a legérdekesebb színházi előadásnál mulatna. – Csak verekedjenek – felelt Vilma kisasszony olyan *egykedvűséggel*, mintha egész életében azt látta volna, hogy a férfiak egymás fejét lyukasztják ki. (Az én kiemelésem. F. I.)

Talán írom sem kell, hogy a Kacskovicstól (és a narrátortól?) származó információk egymásnak ellentmondanak, kizárják egymást, vagy izgul Vilma kisasszony minden szóra, tehát a verekedést előkészítő szóváltásra is, vagy egykedvűséggel hallgat, mintha... Aligha dönthető el, ki „figyel” és informál „hitelesebben”, marad az eldöntetlenség. S az itt és másutt konstatálható eldöntetlenség végül is erősen kihat a narráció modalitására, a *mintha* kezdetű mellékmondatok sűrű előfordulását eredményezve. Igaz ugyan az, hogy a narrátori és a szereplői előadás, kommentár, közbevetés, megjegyzés, minősítés, előre- vagy visszaütés között az első megközelítésben viszonylag csekély különbség fedezhető föl, azonban alaposabb olvasás során kibukhat, hogy a narrátor(ok) „mintha” ironikusabban szemlélné(k) azt a világot, amelyről – legalábbis azt szimulálják – beleérzéssel nyilatkoznak, valamint az, hogy a szereplői átéltség, még az átélt beszéd közvetítésekor is, visszafogottabban érvényesül. Vilma kisasszony „egykedvűsége” erősen kérdéses, de izgulása is az, hiszen egészen megbízható tudósítások nem állnak rendelkezésünkre, csak ilyen-olyan, egykorú vagy utólagos hírek, megfigyelések, illetőleg azok értelmezése. Egyáltalában: a hírek, tudósítások nagyon sokszor megszűrve érkeznek az olvasóhoz; így az olvasói döntés függvénye lehet a minősítés. Jellemző példát lehet idézni a regény elejéről. A második fejezet egy részében „mintha” a betérő vendégek szemléletével tekintenénk meg a *Bécs városa* sörözőjét: „Jó, régi vendéglőnek látszott ez a hely...”; s a bevezető mondatot részletes leírás követi. Majd egy meglepő, de a mű befejezésekor erős jelentéshez jutó fordulat: „Vilma kisasszony, akinek kedves természete szerint hamarosan volt megjegyzése »Bécs városá«-ról: azt indítványozta, hogy vegyék át a kocsmárosságot a fentebb említett Vájsz úrtól”; a társaság másik szereplője reakciójában a helyzet másféle megítélése, másféle aspektusa fejeződik ki: „Podolini Lajos megrökönyödve nézett rá, [...] – Nem hallottam még arról életemben, hogy egy diplomás tanítónő kocsmárosné akart volna lenni – dörmögte az egykori szolgabíró, aki darab ideig tartotta komolyságát az úgynevezett »ringlis-skatulya« mellett is...” S a harmadikként megszólaló úriember egy harmadikfajta magatartást képvisel, s így ennek révén egy szintén másféle helyzetértelmezést: „– Más itt a bökkenő – mond most Kacskovics úr, aki nyájasan tekingetett az öreg pincérekre.” S a követ-

kezőkben a söröző és Vájsz úr egymásra találásának, ezen keresztül a tulajdonlás feltételének „történeti” rajzát adja.

Ennek aztán mind a szerkezet, mind az időviszonyok szempontjából megvan a maga jelentősége. Ez utóbbi előrevetítése a *Végszónak*, ugyanakkor elfedése annak, hogy előrevetítés (Podolini „reakciója” eljelentékteleníti, majd Kacs Kovics látszólag más irányba tartó elbeszélése elrejt), ám az újraolvasás során feltárul az odavetett kijelentés fontossága és az ide-oda utalások kompozicionális szerepe. Az időviszonyok még azáltal is rétegződnek, hogy a kifejelet az egyszer már fölmerült sóhaj realizálódása lesz, a társasági viszony átrendeződése, Podolini reagálásának módosulása, ismétlés és továbblépés – egyszerre. Ennek következtében Kacs Kovics elbeszélése másképpen folytatódik, mint ahogy elkezdődött. Ha Kacs Kovics lehűti Vilma lelkes ajánlkozását, kiigazítja Podolini fanyalgását, ezt ama eseménysor jegyében teszi, amely a tulajdonlás historikumában a Schwechat–Pest útvonalat teszi az életvezetés és sorsformálás eseményévé. Hogy a *Végszóban* egy másfajta vándorút végére kerül (tartósan) „pont”, a történet elkanyarulását, az álláspontok és helyzetfölmérések módosulását követőleg lesz lehetséges. Meg azért, mert a jó darabig széttartó cselekvések és értelmezések ama bizonyos „pont”-ba futnak össze, futtathatók össze. Előbb: a „hórihorgas úriember” a megrendelt „vesevelő” elfogyasztása előtt bizalmatlankodik, a szalvétával tisztogatja az evőeszközöket, „megfelelően csóválta fejét, amikor a késpenge fekete foltokat hagyott a fehér asztalkendőn, a tányér repedéseiben kitartóan kereste azt a hajszálat, amely ott alattomban elrejtőzött, s ugyanazt a műveletet végezte el Vilma kisasszony felszerelésével is”, ezzel szemben: „Kacs Kovics úr önkéntelenül, csendes mélabúval megcsóválta a fejét”. Hogy aztán, a gasztronómiai novellákra emlékeztetésül az étkezés során egymásra találjon a társaság három tagja. S így fokozatosan közeledik az eseményeket szemlélő-kommentáló aspektusuk, jóllehet a különbségek továbbra is érzékelhetőek lesznek. Ám ez az egymásra lelés már a befejező szövetkezés előképéül funkcionálhat, annál is inkább, mert megmarad a söröző „terében” és vonzáskörében.

A téridős viszonyok bemutatásakor már Bécs és Ferenc József tárgyi és szellemi vonatkoztatási rendszeréről volt szó. Ezt természetesen kitágíthatjuk nemcsak a történeti Magyarországra, hanem az Osztrák–Magyar Monarchiára is. Ezt az emlékezetben élőként maradt teret és időt több réteg egymásra torlódása jelzi: talán a leginkább közvetlenül a szókincs, a német vagy németes kifejezések, fordulatok emlékeztetnek az együttélésnek a mindennapi életben jelen lévő alakzataira; különös hangsúllyal bukkannak föl az operettdallamokra és azok szövegére történő utalások, mint olyan *koinéra*, amely egy periódus közös (szub)kulturális „nyelvét” volt hivatva tanúsítani, amelyhez a divatos (vagy divatjamúlt) külsőségek párosulnak (Deutsch Sándor *császárszakállá*, Jenőke *Girardi*-gallérja, a Ferenc József-kabát, a Radetzky-indulót játszó zenélő óra), továbbá több ízben a Wien–Pest szembesítések.

Valójában az a tény, hogy a Monarchia *emléke* idéződik meg, célzás és utalás formájában merülhet föl, miként a történeti Magyarország is Vilmosi Vilma és Podolini Lajos térváltoztatásával realizálódik, az ő kényszerűségből tett helyváltogatásuk részint a „történelmileg” meghatározható időben történik, részint reprezentálják az új hont keresők népes csapatát, azokat, akik nem az időtlenné lett világban, hanem egyszerűen a (regény)világban kénytelenek keresni helyüket. Mindez új nyelv, új szokások, új formák megtanulásával jár együtt. Míg a regény elején szemléletesen elevenedik meg az elhagyott táj és megannyi elhagyott szereplője, hogy többé ne kerüljön/kerüljenek szóba, addig a regény előadásának előrehaladása az emlékidézés más típusú rituáléját jeleníti meg, s a múltba vesző felvidéki emlékeket vagy belepi a lassú (ideiglenes?) feledés, vagy a Ferenc József idején, „az én időmben” periódusába tagolódnak. A felvidéki múlt földidézése jórészt a *Bécs városa* sörözőn kívül, a leginkább a Margitszigeten zajlik; *Bécs városa* jelenidejűségébe integrálja a múltat, lesz tanúság a jelenben ható, a jelenben érzékelt/érzékeltető múlt mellett. *Bécs városa* eseményes eseménytelenségével, mozgalmasságot szimuláló állóképeivel, megismétlődésre törekvéseivel nem egyszerűen a Monarchia „utóélete”, pervertálódása, netán paródiája (furcsa tekintélyelvűsége és számtalan excentrikus szokássá vált „reflexe” nyomán), hanem mintegy rész–egész viszonyba kerül Bécs városával (idézőjel nélkül), fénykor és elmúlás/hanyatlás történeti sorát példázva akképpen, hogy a hanyatlásba/elmúlásba belejátszik a fénykorról szőtt álm/álmodozás.

Mindennek a címadás a megalapozója. „Boldogult úrfikoromban”. A *boldog* minősítés rejtőzik, nem teljes elfedettséget az úrfikor jelentéssége hozhatja felszínre. Ugyanis ez az úrfikor olyan „téridő”, amelynek (az események és emlékidézések révén kibukó) földrajzi, kronológiai – regény – hitelessége éppen körülírhatóságával igazolódik. Nevezetesen valóban bekövetkezett, egykor-valaha létezett eseményhez és helyhez kötöttségével (valóban élt személyiségek tulajdon nevükön neveződnek meg), ám legalább oly mértékben a Krúdy-életmű számos epizódjának (1919 előtti, még inkább utáni művekről egyként lehetne számot adni) a regénybe integrálásával. A boldogult úrfikor így a Krúdy Gyula tulajdonnévvel rendelkező elbeszélő korábban megjelent műveinek kora és ideje (is), az az álm-Magyarország, az a bizonyosság és bizonytalanság között lebegő világ, amely az irodalomban, az irodalom által formálódik. Olyan szövegegyüttes, amely az egykori világ reáliáira és képzeteire építve megteremti, újraolvassa, újraértelmezi ezt a hajdan (az irodalomban, irodalom által) voltat. A boldogult úrfikor a Krúdy-regények „előideje”, történelmi kor, mert a történetek előtti kor, amelynek alakulása a *Boldogult úrfikoromban* című regényben akképpen összegződik, hogy lehetővé teszi a továbbírást, továbbolvasást, továbbértelmezést. Ez a mű (is) értelmet az életmű korábbi darabjait, nemcsak már megírt mozzanatokot épít új kontextusba, hanem az új és a régi kontextus összefüggéseit is tárgya-

vá teszi. A boldogult úrfikor majd minden szereplő létének része, önértésük és -értelmezésük nélkülözhetetlen eleme. Abban és akkor éltek szépen, vélik, hitetik el önmagukkal (is). Mégsem utópia, nem nem-hely. Irodalomként létező világ, amely az irodalomra és az (irodalmi) előidőre egyként reagál.

1 Mindhárom novellát Krúdy *Delikátesz* című kötetéből idéztem. *Válogatott elbeszélések 1926–1930*, vál. BARTA András, Bp., 1982.

2 CZÉRE Béla, *Krúdy Gyula*, Bp., 1987, 281.

3 KELEMEN László (Perkátai) regényelemzésének egyik építőköve: *Krúdy Gyula*, Szeged, 1938, 71–77.

4 KELEMEN, i. m.; Krúdynál az anekdota szemlélet – FÁBRI Anna szerint. *Ciprus és jege nye. Sors, kaland és szerep Krúdy Gyula műveiben*, Bp., 1978.

5 CZÉRE, i. m., 288.

6 TAMÁS Attila, *Krúdy Gyula = A magyar irodalom története*, szerk. KLANICZAY Tibor, Bp., 1982, 310–311.

7 E kérdésekről részletesebben: FÜLÖP László, *Az idő funkciói (Boldogult úrfikoronban) = Uő, Közéletések Krúdyhoz*, Bp., 1986, 356–383. Krúdy „időkezelés”-ét értelmezve megkockáztatható, hogy Babits Mihály Bergson-tanulmányait (is) idegondolták a szakírók. BABITS Mihály, *Bergson filozófiája = Esszék, tanulmányok*, sajtó alá rend. BELIA György, Bp., 1978, főleg I, 137.

8 A szakirodalom BORI Imrére, 1978-as Krúdy-könyvére hivatkozik. Vö.: KOZMA Dezső, *Krúdy Gyula postakocsiján*, Kolozsvár-Napoca, 1981, 142–148. A különféle helyekről érkező szűk térbe szorultak „csodavárás”-a (vö. SZABÓ Ede, *Krúdy Gyula alkotásai és vallomásai tükrében*, Bp., 1970, 237–238.) két fontos színműnek is „témája”: Gorkij: *Éjjeli menedékhely*, O’Neill: *Eljő a jeges*. Az esetleges egybevetés nemcsak a műfajokból és környezetrajzból adódó eltérésekre hívhatja föl a figyelmet, hanem azokat a különbségeket ugrathatja ki, amelyek a naturalista „festés”-nek szimbolikus megjelenítésbe átválthatóságát állítja szembe az időiséget problematizáló „modernitás”-sal. Hogy a prousti elgondolás a tűnt idő újraélhetőségéről szintén az eltéréseket tudatosítva gondolható ide, erre már TAMÁS Attila is célzott, i. h.

9 Az a Krúdy-kötet, amelyből idézek, tartalmazza ezt a „kései” novellát is: *Boldogult*

úrfikoronban és más elbeszélések, sajtó alá rend. STAUDER Mária, Bp., 1996, 239.

10 SZAUDER József, *Tavaszi és őszi utazások*, Bp., 1980, 147–148.

11 Valamennyi elbeszélés a *Delikátesz* című kötetben. (1. sz. jegyzetben i. m.) Talán számot lehetne vetni Kosztolányi egy korai megjegyzésével is: Krúdy „egy folyton megújuló és folytatódó regényt írt”. Lásd: *Kortársak*, sajtó alá rend. ILLYÉS Gyula, Bp., 1940, 162.

12 KRÚDY Gyula, *Pesti album. Publicisztikai írások 1919–1933*, sajtó alá rend. BARTA András, Bp., 1988, 367. „Weisz Antal nevezetes sörházá”-ról: 343. A Krúdy-recepció izgalmas pillanata, amikor regényünk a *Hét bagoly*-lyal egy kötetben jelent meg. Bp., 1963. Részint a Ferenc József-i idők tárgy- és mentalitás-vonatkozásai (F. J. szakállviselője a szokatlan külsejű úriemberen), részint a Márton-napi szokás („A pozsonyi zsidók most viszik a hízott ludakat Ferenc Józsefnek”) idő-kijelölő funkciója teremti meg a két regény összefüggéseit. Szemben az utószót író, a „korszak nyelv”-ét beszélő Sötér Istvánnal, aki a „kis-realizmus” terminust vezeti be, valamint a „regénnyé növelt zsáner-novella” kétes értékű fogalmát, a mottóként szolgáló előszövegekre utalnék, mint amelyek némi önironiával („kézikönyv”) a korszakküszöbre érést tudatosítják, és eszerint határozzák meg (halmozás segítségével) a történeket, amelyek csak együtt, egymásra vonatkoztatásukban alakulhatnak történetté. Az idézete novella a regény néhány epizódját fogja össze, 1929-es, lényegében regényünkkel egykorú.

13 KRÚDY Gyula, *Kóbor Tamás; Budapest regényírója = Irodalmi kalendárium. Írói arcképek*, vál. BARTA András, Bp., 1989, 422–429., 429–432. (427.: „Benézett az omnibusztól döcögő Király utcába...”)

14 MÁRAI Sándor Kóbor-recenziója: *Ujság*, 1933, 292. sz.

15 Erről már FÜLÖP is: i. m.

16 A több- és sokértelműség, a meghatározatlanság, a többjelentésség (poliszémia) so-

kat használt, kevésbé végiggondolt jelölések. Magam az alábbi tanulmány szerint igyekszem eljárni: Gerhard KURZ, *Vieldeutigkeit. Überlegungen zu einem literaturwissenschaftlichen Paradigma = Vom Umgang mit Literatur und Literaturgeschichte. Positionen und Perspektiven nach der »Theoriedebatte«*, hg. von Lutz DANNEBERG und Friedrich VOLLHARDT in Zusammenarbeit mit Hartmut BÖHME und Jörg SCHÖNERT, Stuttgart, 1992, 315–333. Főleg: 321–322., 324.

17 KELEMEN Krúdy jóízű(?) anekdotáival a bizarrakat(?) állítja szembe, a kakas-altatás (a hipnózis paródiája? miféle orvosi módszer kigúnyolása?) „bizarrá, álomszerűvé” teszi a regény jeleneteit. *I. m.* CZÉRE a kocsmai szertartás „időtlenység”-ről beszél: *i. m.*, 289. Ezzel szemben KOZMA Dezső az „idősíkok” változtatását emlegeti: *i. m.*, 142–148. HEVESI András a Krúdy-művek temporalitásának jellemzéséről nyilatkozva az Osztrák–Magyar Monarchia-idő felbukását hangsúlyozza: lásd: *Krúdy világa*, gyűjt. és írta TÓBIÁS Áron, Bp., 1964, 312.: „Nincs senki, aki az Osztrák–Magyar Monarchia lényegét jobban megragadta volna a Meissl és Schadn marhahúsán és Schrott Katalin pesti látogatásán keresztül.” Hevesi kijelentését tágabb értelemben is lehetne használni: a Monarchia *koinéjához* való hozzájárulás a Krúdy-művek „világa” révén.

18 A továbbiakban a vendéglő és a söröző szinonimákként állnak.

19 SZABÓ Ede, *i. m.* Regényünkről 236–238.

20 SZAUDER, *i. m.*, 16–17.

21 FÜLÖP László eltérő véleménye: „Az elbeszélő a történet alapidejét – a korszak értelmében való idejét – elvontan, közvetetten, hozzátétlenül jelöli ki, ugyanakkor a belső idősíkok és időviszonyok konkrét és aprólékos meghatározására törekszik.” *I. m.* Kérdés például, hogy a kortársak számára világos utalás, „rájátszás” az 1919 utáni fejleményekre az „alapidő”-höz vagy a „belső időviszonyok”-hoz sorolandó-e, és elválik-e ily egyértelműséggel egymástól a kettő...

22 Zoran KONSTANTINOVIC, *Bachtins Begriff des »Chronotopos« = Roman und Gesellschaft*. Internationales Michail-Bachtin-Colloquium. Wissenschaftliche Beiträge der Fried-

rich-Schiller-Universität Jena, 1984. Verantwortlicher Bearbeiter: Dr. phil. Hans-Günter HILBERT, Jena, 1984, 109–110. E fejtegetés azt látszik igazolni, hogy még egy óvatosan körülírt-meghatározott „neutrális idő” fogalom sem képes a Krúdy-regények időiségének adekvát érzékeltetésére.

23 FÜLÖP, *i. m.* szintén szól e kérdésekről.

24 FÜLÖP-nél *i. m.* a most, már, majd előfordulásairól. Vö. még: GRÓ Lajos, *A Valóság költészete = Krúdy világa...* 315.: „A konkrét időfogalom meglazul, az órák, az évek új értelmezésükben jelennek meg.”

25 A regénycím jelképességéről már KOZMA Dezső, *i. m.*

26 „Lovag Tokio”-ról (is) megtudjuk: „Fiataltabb éveiben, »boldogult úrfikorában« ő volt a legjobb valcertáncos a városban.” Az elbeszélő átveszi a szereplői szót, s ezzel lovag Tokiót is betagozza a társaságba. Információinak egyik forrása azonban: a „rossz nyelvek”.

27 A *Hét bagoly* idevágó mondatára a 12. sz. jegyzetben utaltam.

28 További megfontolásokat igényelne az újságíró alakja. A különféle (női) álneveken számos tárgykörben publikáló zszurnalista személyisége ekképpen szétosztódik szerepei között, amelyek elrejtik (a valaha létezett?) énjét. Aligha célszerű benne Krúdy önportróját fölfedezni. KÁRPÁTI Aurél, aki egyik első kritikusaként a groteszket hangsúlyozta, a társaságról úgy véli (Nyugat, 1930, I, 884–885.): „Ott ül közöttük az író is.” KELEMEN, *i. m.*, 77. Kacskovicsban lát Krúdy-képmást. Nem egészen világos számomra, milyen megfontolások alapján. Kacskovics olykor rezonőrje az eseményeknek, de nemcsak nem teljhatalmú narrátor, hanem meglehetősen iróniával „elidegenített” figura is. Valójában távolságtartó szemlélője és résztvevője az eseményeknek.

29 A további értelmezés nemigen kerülheti meg a regény táncjelenetének Krasznahorkai László *Sátántangója* felőli olvasását. Feltehetőleg az Arany Jánostól Krasznahorkaiig, illetőleg az Arany-vers forrásául szolgáló előzményektől a mai magyar irodalomig terjedő mezőn helyezhető el az ördög által sugallt-levezetett „össztánc” értelmezése.